

ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

« Κολλυβαδική Γραμματεία » 4

Ἐκδόσεις «Τήνος»

Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου,
Πρόλογος εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν
Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ

Ἐπιμελεία τῶν πατέρων τῆς Ἱ. Μ. Χρυσοποδαριτίσσης - Νεζερωῶν

Α' ἔκδοσις: Ὀκτώβριος 2021

© Ἐκδόσεις «ΤΗΝΟΣ»,
Βαλσαμῶνος 6 ~ 114 71 Ἀθῆναι - (Ἑλλάς),
Ἀριθμὸς τηλε-φώνου /-ὁμοιοτυπωτοῦ: 210-6425998
Δ/νσις στὸ Διαδίκτυο: www.lagouros-editinos.gr
Ἡλεκτρον. Θυρίς: info@lagouros-editinos.gr

© Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης - Νεζερωῶν,
250 08 Χαλανδρίτσα - Ἀχαΐας

ISBN: 978-960-273-172-7
Α.Ε. 8.07.Α.04.21-10

ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ

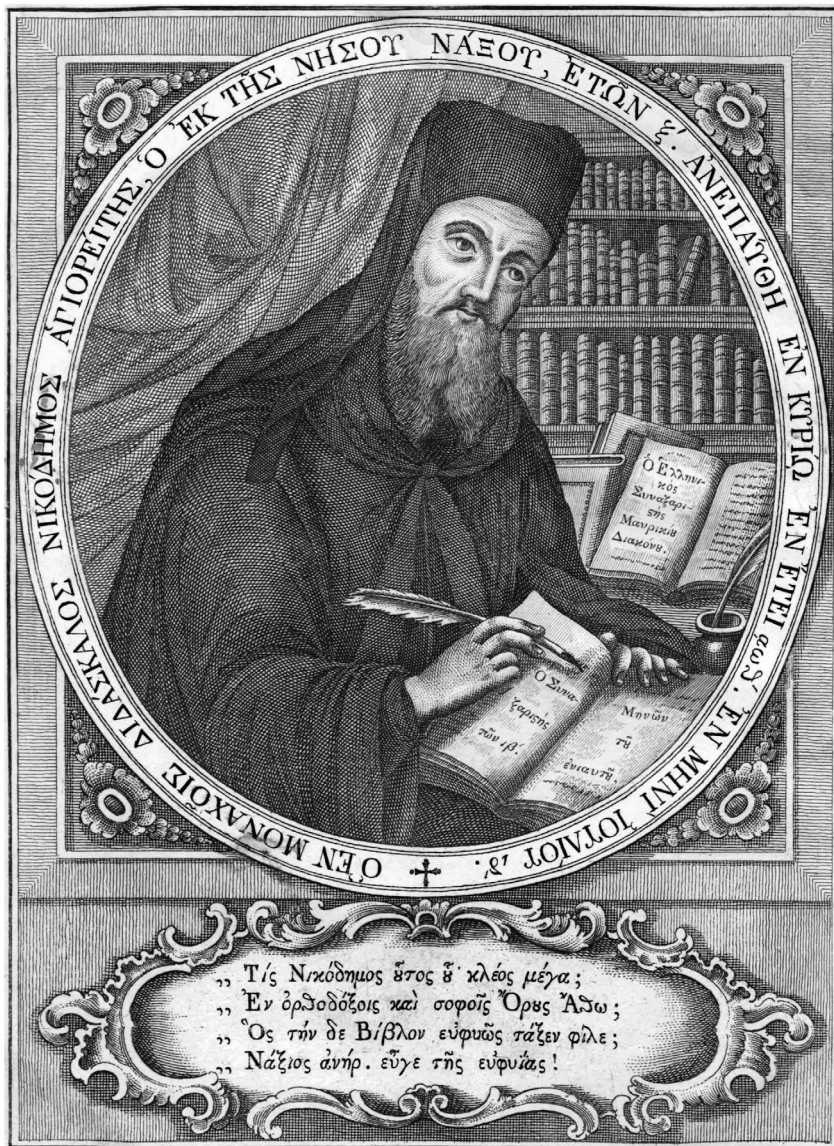
ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Εισαγωγή - Κριτικὸν Κείμενον
Μετάφρασις - Σχόλια

«Κολλυβαδικὴ Γραμματεία» 4

Ἐκδόσεις «Τῆνος»

Ἰωάννης Ἀντόνιος Ζυδικιῶνης ἐγγράμμις. 1818. Βενετία.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ὁ ῥιλότιμος καὶ ἐπιμελὴς ὁποῦ ἦτο ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὁ ἅγιος Νικόδημος, ἀντελήφθη σχετικῶς ἐνωρὶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, ἔλκεται εἰς τὰ ὑψηλὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι τὸ ὑψηλότερον ὅλων τῶν ὄντων εἶναι ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἐτόνιζεν ὅτι «τὸ μεγαλύτερον καὶ τελειότερον κατόρθωμα, ὁποῦ ἡμπορεῖ νὰ εἰπῆ ἢ νὰ συλλογισθῆ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι τὸ νὰ πλησιάσῃ τινὰς εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἐνωθῆ μὲ Αὐτόν»¹. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ἐὰν ἀμφοτέροι, τόσο ὁ Θεὸς ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος, συναντηθοῦν εἰς μίαν κάπως κοινὴν ζωὴν. Ὡθούμενος λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἔφεσιν αὐτὴν, ποθεῖ νὰ γνωρίσῃ ποία εἶναι ἡ ζωὴ αὐτὴ, ἢ ὁποία θὰ ἡδύνατο νὰ τὸν πλησιάσῃ εἰς τὸν Θεόν. Ἔτσι μυεῖται εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῆς βιοτῆς δηλαδὴ συμφώνως πρὸς τὶς ἐπιταγὰς καὶ τὰ θελήματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

1. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἄγρατος Πόλεμος, σ. 1.

Εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν ἀρκετοὶ θὰ εἰποῦν πολλὰ καὶ διάφορα, ἐπειδὴ, ὡς ἄδαεῖς, συγχέουσι τὴν ὁδὸν μὲ τὸν σκοπὸν, τὰ μέσα μὲ τὴν ἰδίαν τὴν ζωὴν. Ἄλλ' ἢ πρᾶξις ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ὁδοὶ αὐτές, αὐτὰ τὰ μέσα, εἶναι ἐξ ἴσου ἱκανὰ νὰ ὀδηγήσουσι τὸσον εἰς τὴν ἀρετὴν, ὅπου πλησιάζει εἰς τὸν Θεόν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀντίθεον κακίαν, καὶ τοῦτο διότι τὴν βαδίζουσι ἄνθρωποι τυφλοί, ἐσκοτισμένοι εἰς τὸν νοῦν, δηλαδὴ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς των. Ὅμως οἱ Πατέρες ἐγνώρισαν διὰ πράξεως καὶ θεωρίας, ὅτι «ἡ πνευματικὴ ζωὴ συνίσταται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀγαθότητος καὶ μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐδικῆς μας οὐτιδανότητος καὶ κλίσεως εἰς κάθε κακόν»².

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ἀποκτᾷ κάποιαν αὐτοσυνειδησίαν, ἀρχίζει νὰ διαπιστώσῃ «τὸ εἰδεχθὲς προσωπεῖόν» του, τὴν ἀποκρουστικὴν δηλαδὴ ὄψιν τῆς ψυχῆς του, ἢ ὅποια, τυφλὴ οὖσα, ἄγεται καὶ φέρεται ὡς θλιβερόν ἀνδράποδον ὑπὸ τῶν τυχουσῶν περιστάσεων. Τότε ἀκριβῶς ἀναπηδᾷ εἰς τὴν συνειδησιν ὁ ἔμφυτος πόθος τῆς ἐλευθερίας, ἢ ἀναζήτησις τοῦ φωτὸς τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν, ὅποτε καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ τρόπον ἀποτελεσματικὸν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς βαθυτάτης αὐτῆς ἐφέσεως τῆς ὑπάρξεώς του. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ καταφεύγει εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἤδη ἐπέτυχον τοῦ ποθουμένου, εἰς τοὺς ἀγίους Πατέρας· καὶ ἐκεῖνοι, ὡς ἔμπειροι ἀγωνισταὶ ὅπου «ἔπαθον τὰ θεῖα», ὑποδεικνύουσι, ὡς ἀδελφοὶ πρεσβύτεροι, τὸν ἡσυχασμὸν ὡς μοναδικὸν μέσον καθάρσεως τῶν ψυχικῶν ὀφθαλμῶν.

Ὁ ἡσυχασμὸς, ἢ «ἱερὰ ἡσυχία» κατὰ τὴν συνήθη ἔκφρασιν τῶν Πατέρων, εἶναι μία ἐξαιρετικὴ κατάστασις νήψεως καὶ προσευχῆς. Εἶναι ἡ βίωσις τῆς προσευχῆς διὰ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ νοῦ εἰς τὴν καρδίαν, μέσα ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴν προσπάθειαν καὶ τὶς χαρισματικὰς ἐνέργειαις τῶν ἱερῶν Μυστηρίων. Ὁ ἡσυχαστὴς μετὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς εὐρίσκεται συνεχῶς εἰς μίαν κατάστασιν ἐγρηγόρσεως, ἐπαγρυπνήσεως καὶ προσοχῆς, ὥστε νὰ ὀδηγηθῇ σὺν Θεῷ, διὰ τῆς ἐσωτερικῆς σιωπῆς, εἰς τὴν ἐναργῆ συναίσθησιν τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως. Καὶ ἀφοῦ γνωρίσῃ πλέον τὴν «δυσείμονα μορφήν» τῆς ψυχῆς του, νὰ ἀγωνι-

2. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Λόγος Πόλεμος*, σ. 5.

σθῆ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της τόσον ἀπὸ τὰ φανερὰ πάθη ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς κρυφοὺς λογισμοὺς, ὅπου εἶναι οἱ αἰτίες τῶν παθῶν, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ προσεγγίση τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἡσυχασμός, συνεπῶς, εἶναι μία μέθοδος μέσω τῆς ὁποίας ἡ καρδία καθαιρεται διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως, προκειμένου νὰ δεχθῆ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ἡ Παναγία Θεοτόκος μετὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων.

«Οἱ τὴν ἡσύχιον ζωὴν μεταχειριζόμενοι, αὐτοὶ καταφρονοῦσι μὲν ὅλα τὰ ἡδέα καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ποθοῦμενα, ὡς βλαπτικὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ χωρίζοντα. Συμμαζόνουσι δὲ τὸν νοῦν τοὺς ἀπὸ κάθε σύγχυσιν τοῦ κόσμου καὶ θεωρίαν μέσα εἰς τὴν καρδίαν τους, καὶ ἐκεῖ ἀδιαλείπτως προσεύχονται, μελετῶντες τὸ παμπόθητον καὶ γλυκύτατον ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ λέγοντες ἀγαπητικῶς “Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με”. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ συχνῆς μελέτης τοῦ θείου ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάπτουσι μὲν τὴν καρδίαν τους εἰς μόνον τὸν τοῦ Θεοῦ πόθον καὶ ἔρωτα, ἐκτείνουσι δὲ καὶ τὸν νοῦν ἑαυτῶν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ θείου κάλλους. Ὅθεν ἀπὸ τὸ ὑπέρκαλλον ἐκεῖνο κάλλος καταθελγόμενοι, καὶ ἔξω γενόμενοι ἑαυτῶν, λησμονοῦσι καὶ φαγητὰ καὶ ποτὰ καὶ φορέματα καὶ αὐτὴν

τὴν φυσικὴν ἀνάγκην τοῦ σώματος»³.

Λέγοντες, ἐπομένως, «πνευματικὴ ζωὴ» δὲν ἐννοοῦμεν κάποιαν ἀφηρημένην καὶ ἀπροσδιόριστον μορφήν ζωῆς, ἀλλ' αὐτὴν ὅπου ἐκφράζει τὸν «καινὸν ἄνθρωπον», τὸν γεννηθέντα διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐναργῶς διατυπώνεται εἰς τὰ νηπτικὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ὁ ἅγιος Νικοδήμος ἐθαύμαζε τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τὴν ἐνεκολπώθη πλήρως καὶ τὴν ἐξέφρασε θαυμαστῶς ἤδη εἰς τὸ περίφημον *Προοίμιόν* του εἰς τὴν *Φιλοκαλίαν*. Διὰ τοῦτο, ὅταν παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου νὰ ἐπιμεληθῇ τὴν ἔκδοσιν τῶν παλαμικῶν συγγραμμάτων, ὄχι μόνον ἔσπευσε μετὰ προθυμίας νὰ συλλέξῃ, προετοιμάσῃ καὶ σχολιάσῃ τὰ κείμενα, ἀλλ' ἐπὶ πλεον συνέταξε καὶ θαυμάσιον *Πρόλογον* αὐτῶν. Ὁ *Πρόλογος* αὐτὸς εἶναι τὸ μοναδικὸν κείμενον τῆς προγραμματισμένης ἐκείνης ἐκδόσεως τὸ ὁποῖον διεσώθη. Εἶναι ἓνα σπουδαιότατον κείμενον μεγίστης σημασίας, διότι, δίχως νὰ ἐμπλέκεται εἰς τὴν ἀνιαρὰν σχολαστικότητα τῶν παραπομπῶν, ἐνίοτε μάλιστα καὶ παραπλανητικῶν, παρουσιάζει συνοπτικῶς ὀλόκληρον τὴν ἡσυχαστικὴν θεολογίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀναδυομένην ἀπὸ τὴν κάμινον τῆς ψυχῆς τοῦ ἡσυχαστοῦ τῆς Καψάλας ἁγίου Νικοδήμου.

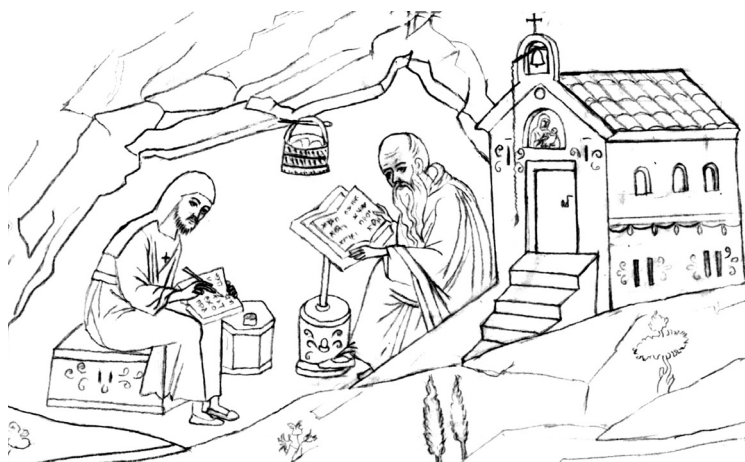
Οἱ ἀδελφοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερᾶς Μονῆς, μελετῶντες τὰ ἱερὰ συγγράμματα τῶν δύο τούτων ἡσυχαστῶν Πατέρων καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὰ φερόμενοι, ἐθεώρησαν ὅτι πιθανῶς δὲν θὰ ἦτο πλήρως ἀντίθετος πρὸς τὶς προθέσεις τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς μία ἱστορικοφιλολογικὴ ἐξέτασις τοῦ κειμένου. Ἔτσι, ἐπεμελήθησαν νὰ ἀποκαταστήσουν φιλολογικῶς τὸ κείμενον τοῦ *Προλόγου*, πληρέστερον καὶ κριτικῶς διωρθωμένον (ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην ἔκδοσίν του) ἐπὶ τῇ βάσει νέων χειρογράφων εὐρημάτων τῆς σχετικῆς ἐρεύνης των. Ταυτοχρόνως προσεπάθησαν νὰ ἀνασυνθέσουν τὸ ἱστορικὸν τῆς συλλογῆς, προετοιμασίας, ἀποστολῆς, ἀπωλείας καὶ πολυετοῦς ἀναζητήσεως τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων, προκειμένου νὰ ἀντιληφθοῦν ἐναργῶς τοὺς ἀτρύτους κόπους εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεβάλλοντο οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, μὲ τὰ πενιχρὰ μέσα ὅπου διέθετον, διὰ νὰ στηρίξουν τὴν ὀρθό-

3. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέα Κλίμαξ*, σσ. 37-38.

δοξον ευσέβειαν κατά τούς ζοφερούς εκείνους χρόνους τῆς δου-
λείας.

[...]

Ἀρχιμανδρίτης Νικόδημος,
Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας
Χρυσοποδαριτίσσης - Νεζερώων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εάν, κατά τὸν λόγον τοῦ ἀποστόλου Παύλου, «ὁ πνευματικός (ἄνθρωπος) ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται» (Α' Κορ. β' 15), τότε εἶναι αὐτονόητον πὼς ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία ἐνὸς Ἁγίου δὲν μπορεῖ νὰ γνωσθῇ σὲ βάθος, νὰ ἐρμηνευθῇ ἀπλανῶς καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ὀρθῶς, παρὰ μόνον ὑπὸ ἐνὸς ὁμοίως πνευματεμόρου ἀνθρώπου. Αὐτός, μὲ τὴν αὐθεντικὴν πεῖρα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, δύναται νὰ ἐπισημάνῃ τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου, νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα στοιχεῖα τῆς φυσικῆς ἰδιοσυγκρασίας ἢ χαρισματικότητός του, νὰ τὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰ περιστasiaκὰ πλαίσια τῆς ἐν χρόνῳ πολιτείας του, καὶ νὰ τὰ ἀναδείξῃ προσηρμοσμένα στὶς συνθῆκες καὶ τὶς προϋποθέσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, προκειμένου νὰ τὰ καταστήσῃ πραγματικῶς ἀφομοιώσιμα καὶ καθοδηγητικὰ πρὸς σωτηρίαν.

Ἐὰν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ κάθε Ἅγιον, πολλῶ μᾶλλον ἰσχύει γιὰ τὴν περίπτωσι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (1296-1359). Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποίαν ἔζησε ὁ Ἅγιος ἦταν μία ἐποχὴ «ὑψηλοῦ ἐπιπέδου», ποὺ διεκρίνετο γιὰ τὶς μεγάλες πνευματικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ζυμώσεις, τὶς πολιτικὲς συγκρούσεις, τὶς ἔντονες φιλοσοφικὲς καὶ θεολογικὲς ἀντιπαραθέσεις, ποὺ ἐπέδρα-

σαν καταλυτικά στους μετέπειτα αιώνες. Ός εκ τούτου οί θεολογικές και εκκλησιαστικο-πολιτικές διενέξεις, στίς όποίες ήναγκάσθη εκ τών πραγμάτων νά εμπλακῆ ό άγιος Γρηγόριος, κατέστησαν αναπόφευκτο τόσον τόν «συμφυρμό» του με κοσμικές καταστάσεις πού θά ήθελε κατ' άρχήν νά αποφύγη, όσον και τήν ένεργοποίησι και ανάδειξι πολλών στοιχείων τῆς φυσικῆς χαρισματικότητός του. Αύτά όμως τά στοιχεῖα, όσον και άν στην περίπτωση του προϋπέθεταν ένα βάθος πνευματικότητας και μίαν χάριν αγιότητας, με τήν κοσμική «γοητεία» πού ασκοῦν λειτουργοῦν παροδηγητικά γιά τόν σύγχρονον άνθρωπο, όταν θαυμάζονται και εκτιμῶνται (ἢ κρίνονται και απορρίπτονται) έρήμην τών ούσιωδών στοιχείων τῆς έν Χριστῷ ζωῆς τοῦ Αγίου.

Υπήρξε πράγματι μία οίκονομία τοῦ Θεοῦ τό γεγονός ότι μετά παρέλευσι τεσσάρων αιώνων και πλέον ό άγιος Γρηγόριος ό Παλαμᾶς εύρηκε έναν αυθεντικό έρμηνευτή του στο πρόσωπο ένός ταπεινοῦ «ρακενδύτου» μοναχοῦ, τοῦ αγίου Νικοδήμου τοῦ Αγιορείτου (1749-1809). Δέν θά ἦταν ἴσως ἄστοχο νά λεχθῆ ότι παρά τίς άρκετές διαφορές, τόσον οί έποχές κατά τίς όποίες έζησαν οί δύο Άγιοι όσον και ή προσωπική πνευματική στοιχειώσις των έχουν, τηρουμένων τών αναλογιῶν, πολλά κοινά στοιχεῖα, τά όποία δικαιολογοῦν και τήν βαθύτερη σχέσι των και τήν διαχρονική άξία τῆς διδασκαλίας των.

Ό άγιος Γρηγόριος ό Παλαμᾶς, κατά τόν 14^{ον} αἰώνα, εύρέθη άντιμέτωπος με τρία ισχυρά πνευματικά ρεύματα, τόν βυζαντινό ανθρωπισμό, τόν λατινικό σχολαστικισμό και τόν (προσφυῶς αποκληθέντα) βυζαντινό νεοσχολαστικισμό¹. Παρομοίως ό

1. Πρβ. LARCHET, «Ό άγιος Γρηγόριος ό Παλαμᾶς και ή πατερική παράδοση», *Πρακτικά* (2000), σσ. 332-333 (όπου και αναφορά στην προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία) / ΜΑΝΑΦΗ, «Τό ιστορικό και παιδευτικό πλαίσιον τῆς ήσυχαστικῆς ἔριδος», *Πρακτικά* (2000), σσ. 526-530.

Υπό τόν όρον «Βυζαντινός Νεοσχολαστικισμός» δηλώνεται μία τάσις έμμόνου προσκολλησεως στο γράμμα τῆς πατερικῆς θεολογίας, ή όποία έστερημένη μιᾶς βαθύτερας πνευματικῆς άφομοιώσεως τών κειμένων ήρκείτο στην μετά ζήλου συστηματική μελέτη και φιλή γνωστική άφομοίωσί των. Όμως ή «μόρφωσις εύσεβείας», πού έχαρακτήριζε αύτήν τήν τάσι, καθιστοῦσε δυσδιάκριτη τήν αυτοπεποίθησι και τόν όρθολογισμό πού λανθανόντως άνέπτυσε στους θεράποντάς της. Ό Γρηγόριος Ακίνδυνος θά μπορού-

ἅγιος Νικόδημος, κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα, εὐρέθη ἀντιμέτωπος μὲ τὸ φυσικὸ ἔκγονο τῶν ἀνωτέρω ρευμάτων, δηλαδή τὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ ἑλληνικὸ διαφωτισμό². Ἡ καταλυτικὴ ἐπίδρασις ποὺ αὐτὰ τὰ ρεύματα ἤσκησαν στὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή, τὴν κατέστησαν δυστυχῶς ἕναν ἀσκὸν «πεπαλαιωμένον», ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ βαστάξῃ τὸν «νέον οἶνον» ποὺ χάριτι Θεοῦ ἐξεχύθη τὸν 14^ο καὶ 18^ο αἰῶνα μὲ τὴν ἀνανέωσι τῆς ὀρθοδόξου ἀσκητικῆς παραδόσεως καὶ νηπτικῆς θεολογίας. Ἔτσι ὁ ἀσκὸς διερράγη καὶ ὁ οἶνος ἐξεχύθη... Ὁ «ψυχικὸς» ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, δὲν μπόρεσε νὰ δεχθῆ «τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ». Μὴ δυνάμενος νὰ τὰ «ἀνακρίνη πνευματικῶς» τὰ ἐθεώρησε «μωρία» καὶ τὰ ἀπέρριψε, εἴτε μὲ τὴν «διάκρισι» μιᾶς ἐπιλεκτικῆς καὶ ἀβαθοῦς προσλήψεώς των, εἴτε μὲ τὴν ὀξύτητα μιᾶς ἐπηρμένης κριτικῆς των³.

σε νὰ θεωρηθῆ χαρακτηριστικὸς ἐκφραστὴς αὐτῆς τῆς θεολογικῆς νοοτροπίας.

2. Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ὑπερβολὴ νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ Διαφωτισμὸς ὑπῆρξε ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις τῶν θεολογικο-φιλοσοφικῶν ζυμώσεων, ποὺ προηγήθησαν σὲ Δύσι καὶ Ἀνατολή: Ὅταν ὁ «ὀρθὸς λόγος» ὠρίμασε στοὺς κόλπους τοῦ χριστιανικοῦ σχολαστικισμοῦ, «ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς» τῆς θεολογίας καὶ ἐπεζήτησε τὴν χειραφέτησι ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας. Ἐπειδὴ ἐβίωσε τὸν Θεὸν ὡς «ἀπρόσιτον», γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀπέρριψε ὡς «περιττόν» ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωσι (δεισμός), τὸν περιόρισε μακρὰν τῆς ἱστορίας, γιὰ νὰ μὴ μπορῆ νὰ ἐλέγξῃ «τὸν κόσμον περι ἀμαρτίας»...

3. Μία δεισδυτικὴ παρατήρησις τοῦ Π. Χρήστου περὶ τῶν βαθυτέρων πνευματικῶν προϋποθέσεων τῶν ἀντισηχαστῶν νομίζουμε ὅτι ἰσχύει ἀπόλυτα καὶ γιὰ τοὺς ἀντιπάλους τῶν «κολλυβάδων» Ἑλληνας διαφωτιστάς: «Οἱ ἀντίπαλοι τῶν ἡσυχαστῶν ἦσαν, ἀκόμη καὶ ὅταν προήρχοντο ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν μοναχῶν, ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, ἀρεσκομένοι εἰς τὴν κοσμικὴν ἀναστροφὴν, τὰς δημοσίας ἐμφανίσεις, τὰς διαλέξεις καὶ τὰς συζητήσεις. Δὲν ἦτο λοιπὸν εὐκόλον εἰς αὐτοὺς νὰ κατανοήσουν τὴν πρᾶξιν τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωκον τὴν πλήρη νέκρωσιν τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος καὶ ἤσκησαν τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μοναχικὴν αὐταπάρνησιν ἴστατο τὸ ἐγωιστικὸν φρόνημα τῶν ἐπιδεικτικῶν λογίων τοῦ τύπου Βαρλαάμ καὶ Νικηφόρου Γρηγοῦρα. Ἡ ἐξέτασις τοῦ βίου τῶν δύο τούτων λογίων ὑψηλῆς περιωπῆς ... δεικνύει ὅτι σπουδαῖον μέλημα αὐτῶν ἀπετέλει ἡ προσωπικὴ προβολὴ των καὶ ὅτι προσβολὴ κατὰ τοῦ ὑπεροπτικοῦ φρονήματος των συνεπήγετο σημαντικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς

I.

Ἐκδόσεις ἔργων
 τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ
 ὑπὸ τῶν Κολλυβάδων

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Κολλυβάδων, τὰ μόνα ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ποὺ εἶχαν ἐκδοθῆ ἦσαν κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ ἐξῆς: α') Οἱ Λόγοι Ἀποδεικτικοί (1627)³¹, β') Αἱ Ἀντεπιγραφαί (1629/1652)³², γ') Ἡ Ὁμολογία Πίστεως (1672/1698)³³, δ') Ὁ Ἁγιορειτικὸς Τόμος (1698)³⁴, ε') Ἡ Ἐκθεσις δυσσεβημάτων (1698)³⁵, ς') Ὁ Λόγος εἰς τὸν Βίον τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου (1698)³⁶, ζ') 10 Ὁμιλίας (1776)³⁷ καὶ η') Ἡ Διάλεξις Θεοφάνους πρὸς Θεότιμον (1779)³⁸.

31. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΕΤΑΞΑ, *Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης λόγοι ἀποδεικτικοὶ δύο*, Κωνσταντινούπολις-Λονδίνο, 1627. «Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων πραγματειῶν ἡ ἔκδοσις αὕτη περιλαμβάνει τὸ Σύνταγμα τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸν Διάλογον περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων» (ΧΡΗΣΤΟΥ (ἐπιμ.), *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, τ. Α', σ. 19).

32. Ἐξεδόθησαν: α) ὑπὸ τοῦ ΠΕΤΡΟΥ ΑΡΚΟΥΔΙΟΥ, *Opuscula aurea theologica*, Ρώμη 1629 [= 1670], σσ. 4-65 [= PG 161, 243-288] καὶ β) ὑπὸ τοῦ ΛΕΟΝΤΟΣ ΑΛΛΑΤΙΟΥ, *Græca orthodoxa*, Ρώμη 1652, τ. II, σσ. 522-641. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἀρκουδίου ἔχει ἀντιπαλαμικὴ προοπτικὴ, καθὼς περιλαμβάνει τὶς Ἐπιγραφές τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου, τὶς Ἀντεπιγραφές τοῦ Παλαμᾶ, καὶ τὴν ἀναίρεσι τῶν Ἀντεπιγραφῶν ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος Νικαίας.

33. Ἐξεδόθη: α) ὑπὸ τοῦ FRANC. COMBEFIS, *Bibliothecæ græcorum Patrum*, II, Paris 1672, σσ. 172-176 [= PG 151, 763-768] καὶ β) ὑπὸ τοῦ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Τόμος Ἀγάπης*, Ἰάσιον 1696, σσ. 85-88.

34. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 34-39.

35. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 13-17.

36. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ CONRADI JANNINGI, *Acta Sanctorum*, 12 Junii, τ. II, σσ. 538-556 (= ἔκδ. 1867, τ. 3, σσ. 35-53) [= PG 150, 996-1040].

37. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ C. F. VON MATTHAEI, *Gregorii Thessalonicensis X horationes*, Μόσχα 1776. Ἡ ἔκδοσις ἀφιερώνεται στὸν Εὐγένιον Βούλγαρι.

38. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ C. F. VON MATTHAEI, *Lectiones Mosquenses*, τ. II, Leipzig 1779, σσ. 7-37.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
Γ Ρ Η Γ Ο Ρ Ι Ο Υ
 ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ,
 ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ ΕΝ ΜΟΝΑΖΟΤΣΑΙΣ ΞΕΝΗΝ,

Περί παιδῶν καὶ ἀρετῶν, καὶ περὶ τῆς τικτομένου
 ἐκ τῆς κτη μὲν σχολῆς.

Τοῖς μοναδικῶς ζῶντι
 θυμωμένοις ἀληθῶς, ἀν-
 δρῆς ἐστὶν εἰ μόνον ἢ πρὸς
 πρὸς πατρῶς, ἀλλὰ καὶ ἢ
 πρὸς αὐτῆς πρὸς ἀποφάνει ὁμιλία. Τὸ
 γὰρ σωεχὲς ἐλαττοῦται πρὸς τὸν
 Θεὸν θυμωμένης ὁμιλίας. καὶ τὸ μονα-
 δικὸν τῆ πρὸς, καθ' ὃ σωίζονται ὁ ἐνός
 καὶ ὅπως Μοναχός, διαδικόν, ἔστι δ' ὅπε
 καὶ πολυχιδίς ποιῆται. διὸ καί τις ἔστι
 Πατέρων ἐρωτώμενος, τίος ἐσέκα φέ-
 γει πρὸς ἀνθρώπους; ὅτι μὴ διώμααι με-
 τὰ Θεῶ ἐστὶν, πῶς ἀνθρώποις σωτυ-
 χάων, ἀπεκρίνατο. ἄλλος δὲ τις, ἐκ
 πρὸς πείρας πᾶ ταυατα ἐξηγέμενος, καὶ
 τῶν ὁμιλίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὴν
 θέαν ἔστι ἀνθρώπων αἰτιᾶται, ὡς δυ-
 ναμῶν λυμῶσθαι τὸ ἀσαφές πρὸς καὶ
 δαίμων ἔστι ἰσχυρότων ἡμερίας. Εἰ-

δέ τις ἐπ' ἀκρεβείας ἐξετάσει, καὶ ἢ
 μήμη πρὸς πλῆσασμῶ, καὶ ἢ προσδοκία
 πρὸς ἐπιδημίας, καὶ πρὸς κατ' αὐτῶν σω-
 τυχίας, ἀτρεμῶν τελείως ἐκ ἀφίσει τὸ
 πρὸς ψυχῆς διανοίμενος. ὁ δὲ καὶ γραφῆ
 πρὸς λόγους διδόν, ἐπιστροφῆρα μελ-
 μη περιβάλλει τὸν οἰκῶν τῶν καὶ μὲν
 ἢ ἔστι προκοφάτω καὶ ἐπισημασῶν,
 δι' ἀρωσίαν ψυχῆς, πρὸς ἀγάπης τῶ
 Θεῶ, ἔχει μὲν ταυτῶν καὶ γράφων.
 ἐργῶν, ἀλλ' ἐκ ἀμέσως καὶ ἐλλειπῶς.
 αὐτὸ δὲ τῶν ἐστὶ πολλοῖς νοήμασι περ-
 πιπύτων, καὶ παθῶμασι ψυχῆς, ὅιος
 ἀληθῶς ἐγὼ, καὶ θεομῶν σωεχῶς
 βοᾶν πρὸς τὸν Θεόν, ἴασαί με, ὅτι ἢ-
 μαρτῶν σοι, πῶν ἐκ εὐλογον, πρὸ πρὸς
 ἴασεως, ἀφῆσθαι πρὸς δεισῶς, καὶ πρὸς
 ἀλλότῃ ἔστι ἀπαύτων ἐκείως ἀχολῶ-
 σθαι πρὸς δὲ πέταις, καὶ τῶν μὴ παρ-

Bbbbbb σι γγ

2.

Ἡ «ἔκδοσις» τῶν Ἀπάντων
 τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ
 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου

2.1.

Τὸ ἱστορικὸ καὶ χρονολογικὸ πλαίσιο
 τῆς συλλογῆς καὶ ἀποστολῆς τῶν Ἀπάντων

Παρ' ὅτι ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐξέφρασε τὴν ἀδυναμία του νὰ ἐπωμισθῇ τὸ ἔργο τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπάντων τοῦ Παλαμᾶ⁶⁰, ἐν τούτοις ὁ Θεὸς «ἤγειρε τὸν ζῆλον του» νὰ

60. Ἀξίζει, παρεμπιπτόντως νὰ ἀναφερθῇ ὅτι δέκα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ ἔργου Ὁ Παλαμᾶς ἐκεῖνος, ἐξεδόθησαν διὰ δαπάνης τοῦ Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως Λεοντίου καὶ ἐπιμελείας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου *Λόγοι Πανηγυρικοὶ ΙΔ' τοῦ Πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας ... Μακαρίου τοῦ Χρυσοκεφάλου*, Ἐν Κοσμοπόλει 1793 [= ἔκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1989]. Στὸ ἔργο αὐτό, ὅπως σημειώνεται στὴν σελίδα τίτλου τῆς α' ἐκδόσεως [= ἔκδ. 1989, σ. 59], «ἐπισυνῆπται καὶ λόγος τις ἐν ἀπλῇ φράσει, ἐκφωνηθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ, κατὰ τὴν ἡμέραν, τοῦτ' ἔστι τὴν δευτέραν Κυριακὴν τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς, ἐν ἧ λαμπρῶς ἐπιτελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Θείου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ». Ὁ λόγος αὐτός (σσ. 457-469 [= ἔκδ. 1989, σσ. 550-563]) ἐκδίδεται ἀνωνόμως, ἀνήκει ὁμῶς στὸν ἅγιον Ἀθανάσιον τὸν Πάριον (πρβ. ΠΑΣΧΑΛΙΑΔΗ, *Τὸ Γυμνασιολογικὸ Ἔργο τῶν Κολλυβάδων*, σσ. 129-135). Ἐξεφωνήθη τὸ ἔτος 1767 ἢ 1768 παρουσία τοῦ (ἀντικολλυβά) ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Διονυσίου. «Ὁ Πάριος δέχθηκε, μετὰ τὸ τέλος τοῦ κηρύγματός του καὶ τὸν ἐγκωμιασμό τοῦ ἡσυχαστῆ ἁγίου τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν φόγο καὶ τὴν ἀδιαφορία τοῦ ἐπισκόπου ποὺ τιμοῦσε ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα τὸν θρόνο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τοῦ Διονυσίου Ἀρδαμερίου. Ὁ Διονύσιος, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Πάριος, ἐνοχλήθηκε σφόδρα ἀπὸ τὸ ἀντιλατινικὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου του, ἀπὸ τὴν ὀξύτητα τῶν ἐπιχειρημάτων ἐναντίον τῶν Λατίνων καὶ ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τους ὡς αἰρετικούς» (ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ, «Οἱ ἐπίσκοποι Ἰερισσοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἀρδαμερίου Διονύσιος», *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 35). Τὸ συγκεκριμένον περιστατικὸ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Παρίου «τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ ἁγίῳ Ἀρδαμερίου» (Κῶδιξ Πάτμου 407, σσ. 291-326 [ιδ. 319-326]). Βλέπε τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς στὸ Ἐπίμετρον-1.

προτρέφη – όμοῦ μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως Λεοντίου – τὸν ἅγιον Νικόδημον τὸν Ἀγιορείτην, ὥστε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸ δύσκολο αὐτὸ ἐγχείρημα. Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἀνταπεκρίθη ὀλοθύμως σὲ αὐτὴν τὴν παράκλησι.

Ὁ βιογράφος του, κελλιώτης ἱερομόναχος Εὐθύμιος ὁ Σταυρουδᾶς († 1829), συνοφίζει ὡς ἐξῆς τὸ ἱστορικὸν τῆς προετοιμασίας τῆς ἐκδόσεως: «Εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν παρακαλεῖται ἀπὸ τὸν διδάσκαλον κυρ-Ἀθανάσιον τὸν Πάριον, ὄντα τότε εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, νὰ κάμῃ τὸν κόπον διὰ νὰ συνάξῃ τὰ Ἄπαντα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ νὰ τὰ καλλωπίσῃ καθὼς στοχάζεται. Τὴν ὁποῖαν παρακάλεσιν μετὰ χαρᾶς τὴν ἐδέχθη, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἀγάπην ὅπου εἶχεν εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον. Τὸ ἐκαλλώπισε, λέγω, καὶ τὸ ἐστόλισε καὶ εἰς τὴν Εὐγένειαν [= Βιέννην] ἐστάλθη διὰ νὰ τυπωθῇ...»⁶¹.

Ὁ δὲ ἕτερος βιογράφος του, μοναχὸς Ὀνούφριος Ἰβηρίτης († 1831), ἂν καὶ λακωνικώτερος, προσφέρει ἐπιπλέον λεπτομέρειες: «... συναθροίσας διὰ προτροπῆς τοῦ τε σοφολογιωτάτου διδασκάλου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ τοῦ ἀοιδίμου ἀγίου Ἡλιουπόλεως Λεοντίου τὰ τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα, μετὰ κόπου πολλοῦ καὶ ἐν τρισὶν ὅλοις τεύχεσιν ἀπαρτίσας καὶ πλείστοις σημειώμασιν, ὡς ἔθος αὐτῷ, προσεπαυξήσας καὶ κατακαλλύννας, ἀπέστειλεν εἰς Βιέννην διὰ νὰ τυπωθῶσιν...»⁶².

Ἐπίσης ὁ Στέφανος Σκοῦρτος, εὐρισκόμενος ἐν ἔτει 1835 στὴν Βενετία πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ Ἑορτοδρομίου, ἔγραψε σχετικῶς σὲ ἰδιόγραφο σημείωμά του⁶³ (προσφέροντας καὶ αὐτὸς ἐπιπλέον πληροφορίες): «Κατὰ τὸ ἔτος 1796 ἐστάλθησαν εἰς τὴν Βιένναν⁶⁴ ἀπὸ τὸν κύριον Ἰωάννην Γούταν Καυτατζόγλου Θεσσαλο-

61. ΜΠΙΛΑΛΗ, Ὁ πρωτότυπος Βίος, σ. 15.

62. ΜΠΙΛΑΛΗ, Ὁ πρωτότυπος Βίος, σσ. 29-30 [= ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἑρμηνεία ἸΔ' Ἐπιστολῶν ἀποστόλου Παύλου, τ. Α', σ. ια'].

63. Τὸ πολύτιμο αὐτὸ ἰδιόγραφο σημείωμα εὐρίσκετο στὴν κατοχὴ τοῦ Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐδημοσίευσε στὴν μελέτη του «Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης», Μακεδονικά 1 (1940), σσ. 38-57 [ιδ. σσ. 41-44]. Σήμερα δυστυχῶς λανθάνει. Λόγω τῆς ἀξίας του τὸ ἀναδημοσιεύουμε στὸ Ἐπίμετρον-7.

64. Τὸ παρὸν σημείωμα εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ ποὺ ἀναφέρει ρητῶς τὸ ἀκριβὲς ἔτος ἀποστολῆς τῶν χειρογράφων στὴν Βιέννη.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,
ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ.

ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΒ'.

ΑΙΣ ΠΡΟΣΕΓΕΘΗΣΑΝ

Ὁ τε ἐπιστολιμαῖος Λόγος πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον
τοὺς φιλοσόφους καὶ τέσσαρες Εὐχαί.

Ἐξ ἀπογράφου τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς.

Νῦν πρῶτον ἐκδιδόντος

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ Κ. ΤΟΥ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ

Ἰατροῦ καὶ χειρουργοῦ, Συνέδρου τῆς Ἀθηνῆσιν Ἱατρικῆς Ἑταιρίας,
Ἑταίρου τῆς ἐν Μαδρίτῃ Ἀκαδημίας τῶν ἱατρῶν καὶ χειρουργῶν κτλ.

ΑΘΗΝΗΣΙ.

ΤΥΠΟΙΣ Φ. ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ καὶ Κ. ΒΑΦΑ.

(Παρά τῇ ὁδῷ ΛΑΧΑΡΝΩΝ ἀριθ. 302).

ΛΩΞΑ.

1861

2.3.

Ἡ ἀπώλεια τῶν χειρογράφων στὴν Βιέννη

Τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα τοῦ ἀγίου Νικοδήμου εἶχε, ὡς γνωστόν, τραγικὴ κατάληξι. Γράφει σχετικῶς ὁ βιογράφος Εὐθύμιος:

«... Ἄλλὰ εἰς μάτην ἔγιναν οἱ τόσοι κόποι τοῦ Νικοδήμου. Διότι ἐκεῖ ὄντας εἰς τὴν τυπογραφίαν ἐξ ἁμαρτιῶν τοῦ Γένους μας ἐκαταδικάσθη ἀπὸ τὴν βασιλείαν ὁ τυπογράφος καὶ τὸ ἐργαστήριόν του νὰ ἀφανισθοῦν, διατι ἐτύπωσεν ἕνα συμβουλευτικὸν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Τούρκων, νὰ ἀποστατήσουν· καὶ ὄνειδισθῆναι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁ βασιλεὺς τῆς Εὐγένεας ἔκαμε ἐτούτην τὴν καταδίκην¹³⁴. Ἐχάθη, φεῦ καὶ ἀλλοίμονον, ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν τῶν ἐπιστατῶν τὸ τοιοῦτον πάγκαλον βιβλίον! Τὸ δὲ συμβουλευτικὸν ἦτον τοῦ καταραμένου Μπονεπάρτου»¹³⁵.

Ὁ Ὀνούφριος ὁ Ἰθιρίτης εἶναι ἐν προκειμένῳ ἀσαφῶς λακωνικός: «τὰ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγγράμματα ... ἀπέστειλεν εἰς Βιέννην διὰ νὰ τυπωθῶσιν, ὅπου καὶ παρέπεσον διὰ τινὰς περιστάσεις»¹³⁶.

Ὁ Στέφανος Σκοῦρτος, στὸ προαναφερθὲν σημειώματό του, εἶναι λεπτομερέστερος ὅλων: «τὰ συγγράμματα τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ... ἐκεῖ [= εἰς τὴν Βιέννην] ὄντα καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τυπογραφίαν ἐτυπώθη τὸ σύγγραμμα Ρήγα τοῦ Θετταλοῦ ἐκ Βελεστί-

134. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ μοναχὸς Σπυρίδων Λαυριώτης, στὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην πρώτη ἔκδοσι τοῦ *Βίου*, προσέθεσε αὐθαιρέτως τὴν φράσι «χαριζόμενος τοῖς Τούρκοις» (βλ. ΓΠ 5 (1921), σ. 212), ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφον τοῦ *Βίου*. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ μακαριστὸς π. Νικόδημος Μπιλάλης, «ἡ ἀντιγραφή τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Γ. Σπυρίδωνα δὲν ἦταν πιστὴ καὶ ἀκριβῆς-κριτικὴ. Ἔγινε μὲ πολλὰ κατὰ σελίδα λάθη καὶ περισσότερο μὲ φραστικὰς ἀλλαγὰς-ἀλλοιώσεις, ἀκόμα καὶ μὲ μερικὰς προσθαφαιρέσεις, πὺ ὅπωςδὴποτε ἀλλοιώνουν τὴν αὐθεντικὴ εἰκόνα τοῦ χειρογράφου, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀλλοιώνεται τὸ νόημα τοῦ κειμένου» (ΜΠΛΑΛΗ, Ὁ πρωτότυπος *Βίος*, σ. 124).

135. ΜΠΛΑΛΗ, Ὁ πρωτότυπος *Βίος*, σ. 15.

136. ΜΠΛΑΛΗ, Ὁ πρωτότυπος *Βίος*, σσ. 29-30 [= ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἐρμηνεῖα ἸΔ' Ἐπιστολῶν ἀποστόλου Παύλου, τ. Α', σ. ια'].

λόκαλος ἐφημέριος τοῦ Ἑλληνικοῦ παρεκκλησίου ἀρχιμανδρίτης κ. Καλλίνικος ὁ Σταματιάδης προτρέψας τὸν ἀγαθὸν ἐν Βιέννῃ ἔμπορον Βεζυρούλην ἀπέστειλε τῷ 1835 εἰς Ἑνετίαν τῷ ἀγιορεῖτῃ Στεφάνῳ τῷ Σκουρταίῳ ἐπιστατοῦντι εἰς τὴν τοῦ Ἐορτοδρομίου ἐκτύπωσιν. Καὶ ἤδη τὸ χειρόγραφον ἀπόκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μεγάλῃς Λαύρας»¹⁸⁶.

2.5.

Τὸ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον (κῶδιξ Μ. Λαύρας Ω 95)
καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὰ ἀπολεσθέντα Ἄπαντα

«**Ε**ὐρέθησαν τοῦ Θείου Παλαμᾶ τὰ συγγράμματα εἰς Βιέννην ... μὰ δὲν εἶναι ὅμως ἐκεῖνα ὅπου ἐστάλησαν παρὰ τοῦ Νικοδήμου»¹⁸⁷. Ἡ φράσις αὐτὴ τοῦ Στεφάνου Σκούρτου ἔθεσε ἓνα μεγάλο φιλολογικὸ πρόβλημα, ποῦ μέχρι σήμερα παραμένει ἀμφιλεγόμενον. Περιγράφων ὁ Στέφανος στὸν ἀδελφόν του Νεόφυτον τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποσταλείσης σὲ αὐτὸν «βίβλου» τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ, λέγει:

«Περιέχει δὲ ἡ βίβλος λόγους τοῦ ἀγίου ἠθικούς τε καὶ πανηγυρικούς ἕως ἐξήκοντα, τὸν βίον Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου, ἐπιστολὴν πρὸς Ξένην μοναχὴν, Δεκάλογον τῆς Νέας Διαθήκης, περὶ προσευχῆς Κεφ. γ', ἐπιστολὴν ἐξ Ἀσίας πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν, Κεφάλαια ρν' θεολογικά, Τόμον Συνοδικὸν κατὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου, Τόμον Ἀγιορειτικόν, καὶ τὸν βίον τοῦ ἀγίου ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου ἑλληνιστί. Γράψιμον ἔχει καλὸν καὶ ὀρθογραφικὸν ἐτοιμασμένον διὰ τὸν τύπον, καὶ μὲ προοίμιον ὄχι ἑλληνικόν τὰς μαρτυρίας τῆς Θείας Γραφῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας καὶ τῶν Πα-

των τόμων ἀνευρέθη μόνον ὁ ἓνας, ποῦ ἐναπόκειται σήμερα στὴν Μεγίστη Λαύρα.

186. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ Κ. ΤΟΥ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ, *Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ Ὁμιλία ΚΒ'*, σ. ια', ὑπ. α'.

187. Ἀξίζει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ (ἐν ἔτει 1855) μαρτυρία τοῦ προμνημονευθέντος Ρώσου ἱερομονάχου Παρθενίου Ἀγκέιεφ, ὁ ὁποῖος ἀποτιμῶντας τὶς σχετικὰς προσπάθειες ἀνευρέσεως τῶν συγγραμμάτων ἔγραψε ὅτι «οἱ Ἕλληνες ... πολλάκις προσεπάθησαν νὰ ἐντείνουν τὶς ἐνέργειές των πρὸς ἐπιστροφήν αὐτῶν, ἀλλ' ἀπέτυχον» (ZENTERGOLM, *Βίος καὶ συγγράμματα Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*, σ. 24).

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΑΛΗΘΕΙΑ

ΕΤΟΣ Δ' ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, ΤΗ: 22 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1883. ΤΕΥΧΟΣ Ζ'.

ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΦΥΛΑΟΥ

Ἐκδίδεται ἀπὸ τῆς ἑβδόμηδος.
 Σφόδρῃ ἰσχυρῶς προκαταβλλομένη ἐνιστά μετ' ἄρ. πέντε, ἐν τοῖς προσώτοις καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς μετ' ἄρ. 15, ἐν τῷ ἑσπερίῳ σφάκῳ ἀκουσιμέντῳ. Σφόδρῳ μὲντοι ἀν' ἵκνεται.
 Ἡ συνδρομὴ λογίζεται ἀπὸ τῆς 1^{ης} ὁκτωβρίου ἐλάστου ἔτους.
 Ἀγγέλονται ἡ ἐκδοσις παντὸς χρόνου συγγραμμάτων, οὕτως ἀποστέλλεται πρὸς τὴν ἀπόστολὴν πᾶσι σφραγισμένῳ.
 Τα γραφεῖα τῆς Ἐκκλ. ἀληθείας καὶ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου κείνου ἐν Φαναρίῳ ἐν τῷ ἀκουσιμέντῳ πατριαρχείῳ.
 Ἀρχιωνοτάτης ΜΑΡΘΩΝ Ι. ΓΕΩΡΓΙΟΥ.
 Πᾶσι αἰσῶσις ἀποτίεται τῷ κ. ΙΩΑΝΝΗ ΔΕΣΠΟΤῆ διεθυντῇ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου εἰς Κώλον, Φανάριον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

Νικοδήμου ἀγορεύτου πρόλογος εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὶς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ
 Περὶ τῆς κατὰ τὸν γένον πλάνης
 Ἀρετῆς ἑσφραγιστῶν τῶν ἁγιογράφων καθολικῆς ἐκκλησίας ὡς ἀποκαταστάσει τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. συνέχεται
 Πατριαρχικὴ γερουσία καὶ λειτουργία
 Κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου κατὰ τὴν Μ. ἐκκλησίαν
 Ἀνακοινῆσις ἀρχιερίων
 Ἀρχιερεῖται τῆς ἰεραρχίας «Ἐπιτομή»
 Βιβλιογραφία καὶ ἀγγέλαι βιβλίων
 Γνωστοποιήσεις τοῦ πατριαρχικοῦ πρωτοκόλλου καὶ τυπογραφείου
 Γνωστικὰ καὶ ἀποσθίματα σφώων.

ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ
 ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓ. ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Νικοδήμου ἐκεῖνου τοῦ ἀγορεύτου δύο συγγράμματα, καθόσον ἴσμεν, ἔμειναν τίως ἀνέκδοτα, ἤτοι ἡ ἀραβή, ταλάρβητος καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ συλλεγμένα καὶ πρὸς ἐκδόσιν ἐτοιμασθέντα συγγράμματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὶς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ, ὃν ὁ προστασάμενος πρόλογος, ἀνέκδοτος τίως, ἐκδίδεται σήμερον ἐν τῇ «Ἐκκλ. ἀληθείᾳ», διασωθεὶς παρὰ τῷ συμπολίτῃ τῷ αἰδίδμῳ συγγραφέω Μελγισιδεῖ μοναχῷ τῷ βατοποδιῶν τῷ καὶ νομοφύλακι τοῦ πατριαρχικοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Δημοσιεύοντες τὸν πρόλογον τοῦτον, ὡς καὶ τὰ ἐπιγράμματα, ἀπερ ἐμελλον ἔχει προσταχθῶσι τῆς βιβλίου, σημειώμεν ὅτι, καθὰ ἐν παρασημημένῃ τῷ πρόλογῳ σημειώσεται ῥᾶραι ὁ αἰδίδμος Νικοδήμος, τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ μεταγράψαντες μέρος μὲν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἄθω μονῆς τῆς Λαύρας, μέρος δ' ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς παρὰ τὴν Θεσσαλονικὴν μονῆς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς Φαρμακολυρίας: αἱ ἐπιστολαὶ καὶ οἱ βεολογικοὶ λόγοι ἐκ χειρο-

γράφου τῆς σχολῆς τῶν Κυθωνίων, τὰ δὲ ῥητικά καὶ τὰ ἐξηγητικά καὶ τὰ πανηγυρικά ἀπὸ χειρογράφου τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει μονῆς τῆς Σίμωνος Πίετρας, πρῶτος ἔκδοτος παραχωρησαντος τοῦ ἀρχιμανθρίτου καὶ σκουφύλακος τῆς μονῆς ταύτης Γρηγορίου. Ἡ τοῦ Νικοδήμου σημειώσις ἐπαινεῖ τὸν ἱῆλον Γρηγορίου τοῦ σιμωνοπετρίτου ἐκ Ἐπιτομῆς μὲν καταγομένου, συγνευῶς δὲ ὄντος τοῦ ἐπισκόπου Ἡλιουπόλεως καὶ Θεαταίων Λεοντίου. Τέλος οἱ κατὰ Βαρλαάμ λόγους μεταγράψαντες ἐκ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Θεσσαλονικίᾳ ἑλληνικοῦ γυμνασίου, εἰς τῆς, ἀν μὴ ἀπατόμεθα, μεταγράψας ἐξέδωκε λόγους τινὰς ὁ μακαρίτης Σοφοκλῆς Κ. Οἰκονόμος.

Τῆς σημειώσεως ταύτης εἰς πέρας ἀχθεῖται, καθήκον εἰς τὴν ἀγίῳ μνήμῃν τοῦ πρὸς ἐκδόσιν προθυμηθέντος διαπαντῆσαι Λεοντίου τοῦ Ἡλιουπόλεως ἔργον ὅπως σημειώσωμεν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκ Θεσσαλονίκης ἱρμόμομος, φιλομουσικὸν δ' ἔχων κατ' ἐπίγνωσιν, ἐγένετο προστάτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων διὰ πολλῶν ἐπιδειξάμενος τὸ φιλόμουσον καὶ τὴν εὐσεβίαν αὐτοῦ. Αὐτὶς ἐξέδωκε καὶ τοὺς ἰδ' ἑαυτοῦ λόγους τοῦ μακαρίου Χρυσοκεφάλου, εἰς μνήμην δ' αὐτοῦ ὁ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τούτου ἐπιμεληθεὶς Ἀθανάσιος, νομίζομεν, ὁ Πάριος ἐξέδωκε τὸν βίον τοῦ Λεοντίου Ἱεροσολύμων, ἐκδόσθη δὲ τὸ βιβλίον λαμπρῶς χαλκογραφικῆς εἰκῆς παρὶστῶσθ τὸν Ἡλιουπόλεως Λεοντίου ἐνδοξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν ἱεράν στολήν. Ὁ πρόλογος ἐκδίδεται ὡς: ἐπαινος δ' ἐρείλεται τῷ ἐλλογίμῳ νομοφύλακι κ. Μελγισιδεῖ Ναζίῳ τῷ βατο-

Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Προλόγου (1883)

3.

Ὁ Πρόλογος τοῦ ἁγίου Νικοδήμου

Τὸ μοναδικὸ διασωθὲν τμῆμα ἐκ τῆς τρίτου συλλογῆς τῶν Ἀπάντων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ὁ Πρόλογος τοῦ ἁγίου Νικοδήμου. Πρόκειται γὰρ ἕνα – κατ’ οἰκονομίαν Θεοῦ διασωθὲν – μνημειῶδες κείμενο, ποὺ ἀναδεικνύει μὲ ἀπαράμιλλο τρόπο τὴν σπουδαιότητα τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ πνευματικότητα. Ταυτοχρόνως ὁμως ὑπεμφαίνει τὴν βαθειὰ βιωματική μέθεξι τῆς ἀσκητικῆς Θεολογίας τοῦ ἡσυχασμοῦ ἀπὸ τὸν ἅγιον Νικόδημον καὶ τὴν συνακόλουθη πνευματικὴ «συγγένειά» του μὲ τὸν ἅγιον Γρηγόριον. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς εἶναι ποὺ τὸν καταξιώνει στὴν συνείδησι τῆς Ἐκκλησίας ὡς αὐθεντικώτατο καὶ ἀπλανῆ μυσταγωγὸ στὴν ὀρθόδοξη ἡσυχαστικὴ παράδοσι.

3.1

Τὸ ἀρχεῖον τῶν Σκουρταίων

Ο ἅγιος Νικόδημος ἐγηροκομήθη, ὡς γνωστόν, στὸ Λαυριωτικὸν Κελλί τοῦ ἁγίου Γεωργίου Καρυῶν, «τῶν Σκουρταίων». Ἐκεῖ ἄφησε καὶ τὰ ἀνέκδοτα κατάλοιπά του, ἀναθέτοντας μάλιστα στοὺς Σκουρταίους τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεώς των. Τὸ σχετικὸ χρονικὸν ἐκθέτει περιεκτικῶς ὁ ἐκ Νιγηρίτης Βατοπαιδινὸς μοναχὸς Θεοδώρητος Χαρμίδης ὡς ἐξῆς:

«Ὁ χαλκέντερος ἀληθῶς μεταξὺ τῶν ἁγιορειτῶν λογίων Νικόδημος, ὅστις οὐδέποτε ἐσχόλαζεν ἀπὸ τε τῆς μελέτης καὶ συγγραφῆς, αἰσθανθεὶς ἐγγίζον τὸ τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ, προσῆλθε Στεφάνω τε καὶ Νεοφύτῳ τοῖς Σκουρταίοις²¹⁹, ὅπως γηροκομηθῆ παρ’ αὐτοῖς ἐν τῷ κελλίῳ αὐτῶν τῷ ἄνω τῶν Καρεῶν κειμένῳ²²⁰,

219. Οἱ αὐτάδελφοι ἱερομόναχοι Στέφανος καὶ Νεόφυτος οἱ Σκουρταῖοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Μακρυνίτσα τοῦ Πηλίου. Βλ. ΖΑΓΚΛΗ-ΜΠΟΖΙΟΥ, *Εὐλόγιος Κουρίλας (1880-1961). Τὸ Ἀρχεῖο του στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων*, σ. 446.

220. Κατὰ τὸν βιογράφον Εὐθύμιον Σταυρουδᾶν, ὁ ἅγιος Νικόδημος «εἰς

τὸς Ἁγίου Ὁρους) κατέληξε τὸ 1875 στὴν Μονὴν Βατοπαιδίου, ὅπου ἔτυχε ἐγκαρδίας ἀποδοχῆς. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τῆς 1^{ης} Ὀκτωβρίου 1887, ὅποτε καὶ ἐκοιμήθη. Ἔτσι λοιπὸν ἐξηγεῖται πῶς ἓνα μέρος τοῦ «νικοδημικοῦ» ἀρχείου τῶν Σκουρταίων – αὐτὸ τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε προσφέρει «οἰκεία βουλήσει» ὁ Νεόφυτος²²⁷ – κατέληξε στὴν Μονὴν Βατοπαιδίου, ὅπου καὶ σώζεται μέχρι σήμερα στὸν σύμμεικτον κώδικα Ἀρχείου Βατοπαιδίου 1 (= τετραγώνου Ζ, κώδ. 707)²²⁸.

3.2

Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ *Προλόγου* καὶ ἡ πρώτη ἐκδοσίς του (1883)

Ο ἴ μοναχὸς Χατζη-Διονύσιος Λαυριώτης στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Σ', πρὸς ἀνεύρεσι τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «...τὰ ὅποια [= συγγράμματα] πόσον εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν πληθὺν τῶν νεοφανῶν αἰρέσεων, καὶ πόσον ἀπαραίτητος ἡ τούτων εὐρεσις, καὶ εἰς τύπον ἐκδοσις, καὶ ἀκολούθως πόσον λυπηρὸν ἡ ἀπώλεια τοιούτων δογματικῶν καὶ ψυχωφελῶν βιβλίων, δείκνυται ἀριδῆλως ἐκ τοῦ προοιμίου τοῦ μακαρίτου Νικοδήμου, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς τὴν ἀρ-

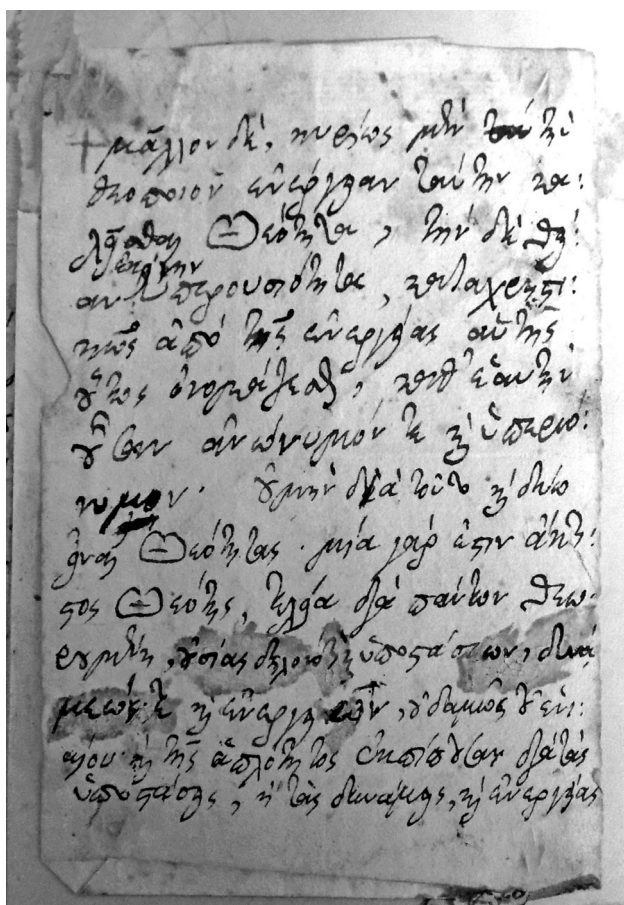
227. Ὁ Νεόφυτος Σκοῦρτος ἐζοῦσε ἀκόμη ὅταν ἐδιώχθη ὁ Μελχισεδέκ ἐκ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι «τὴν ἐνσφράγιστον καὶ ἐνυπόγραφον πρᾶξιν» τῆς «ὀμοφώνου καὶ ἀμεταθέτου ἀποκηρύξεως» τοῦ Μελχισεδέκ (τῆς 21^{ης} Μαρτίου 1864) τὴν ὑπέγραψε καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ὑστέρων (9 Ἰουνίου 1864) ὡς «ὁ Γέροντας Νεόφυτος Σκουρτούδης». (ΖΑΓΚΛΗ-ΜΠΟΖΙΟΥ, *Εὐλόγιος Κουρίλας (1880-1961). Τὸ Ἀρχεῖο του στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων*, σ. 438).

228. Λεπτομερῆ περιγραφή τοῦ κώδικος ἐκπονήσαμε καὶ καταθέσαμε στὴν Ἱ. Μ. Μονὴν Βατοπαιδίου. Ὁφειλετικῶς ἐκφράζουμε τὶς βαθύτατες εὐχαριστίες μας πρὸς τὸν πανοσιολογίωτατον Καθηγούμενον αὐτῆς ἀρχιμανδρίτην Ἐφραίμ γιὰ τὴν ὀλόθυμη ἀνταπόκρισι καὶ εὐλογία του νὰ μελετήσωμε δι' αὐτοφίας – τῇ προθύμῳ ἀρωγῇ τῶν πατέρων Ἀδριανοῦ καὶ Φιλίππου – τὸν σπουδαιότατον κώδικα Ἀρχείου Βατοπαιδίου 1, τὴν ἀποστολὴ τῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν καὶ τὴν ἄδεια νὰ τὸν ἀξιοποιήσωμε στὰ πλαίσια τῶν ἐκδοτικῶν στόχων τῆς παρούσης σειρᾶς «Κολλυβαδικὴ Γραμματεία».

3.3

Οί άνευρεθεῑσες άνέκδοτες προσθη̄κες (καί τὸ σχόλιον)
τοῦ άγίου Νικοδήμου καί ἡ παροῦσα ἔκδοσις

Κατὰ τὴν αὐτοφία τοῦ κώδικος άρχείου Βατοπαιδίου 1 ἔ-
πεσημάναμε δύο σπαράγματα ἰδιόχειρα τοῦ άγίου Νικο-
δήμου, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐπικολλημένα στὰ φφ. 187β
καί 188α, καί στὴν άρχὴ τῶν ὁποίων δι' ἔρυθρᾶς μελάνης ἔχει
τεθῆ τὸ σύμβολο τοῦ σταυροῦ (+). Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ περιεχο-
μένου των διεπιστώσαμε ὅτι πρόκειται γιὰ δύο προσθη̄κες (ἔξ οὔ
καί τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ) τοῦ άγίου Νικοδήμου στὸν Πρόλογόν

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ¹

Τὰ τοῦ Προλόγου προταττόμενα
ἐπιγράμματα εἰσι τάδε·

Ἐπίγραμμα ἠρωελεγεῖον
εἰς τὸν μέγαν Γρηγόριον τὸν Θεσσαλονίκης
περὶ πάντων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ·

Τίς σέθεν ἐξείπη πινυτόφρονα θέσκελα ἔργα,
Γρηγόριε, Χριστοῦ λάτρι, πατρῶν ὁ πρόμος,
Θετταλῆς μέγ' ἄεισμα, φαάντατε θαῦμα ιδέσθαι,
Οἴκε ἀειλαμπές, τρισσοφαοῦς μονάδος,

σ. 101

// Ἄρκιος οὐ πέλει, οὐδ' ἔσεται ποτε γλῶσσα γεραίρειν
βίβλους ὑψιβάτους, δῶρα τεῆς σοφίης,
αἷς ὡς ἠδυάλω κιθάρῃ ἐπὶ δάκτυλα βάλλων
θέλγεις ἡμερίων, οὔατα καὶ καρδίην,
ᾧν διὰ καὶ θανέων οὔτοι θάνες, ἄλλ' ἔτι [καί] πνεῖς,
καὶ σιγῶν λαλέεις καὶ λαλέων ὄνιης.
Τὰς ποτε εἰ ἀνέγνω, νόος ἄγγελος εὐθύς ἂν εἶπεν·
Οὐ τοῦ Γρηγορίου, μοῖο ἔασσι πόνος.

1. Τὰ Ἐπιγράμματα αὐτὰ ἐδημοσιεύθησαν στὴν ἀ' ἔκδοσι τοῦ Προλόγου (Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 4 [τεῦχος Ζ', 22 Νοεμβρίου 1883], σσ. 100-101).

ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ:

- Ε : Έκδοσις Προλόγου (Έκκλησιαστική Αλήθεια 4 (1883), σσ. 94-101).
Δ : Αντίγραφον Χατζη-Διονυσίου Λαυριώτου (Κώδιξ Αρχείου Βατοπαιδίου 1, φφ. 182α-185β).
Ν : Ανέκδοτες προθήκες αγίου Νικοδήμου (Κώδιξ Αρχείου Βατοπαιδίου 1, φφ. 187β, 188α).
{...} : Συμπλήρωσις ανέκδοτων προσθηκῶν αγίου Νικοδήμου.
[...] : Συμπλήρωσις μεταφράσεως Γ. Θεοκλήτου Διονυσιάτου.

Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου

Πρόλογος εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ

« **Φ** εὔ τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ, ὅτε σε οὐκ ἠγάπων!», φη- Ε σ. 94 /
σί που¹ πρὸς τὸν Θεόν, τῷ πρὸς αὐτὸν ἀναφλε- [Δ ψ. 182α]
γόμενος ἔρωτι, Αὐγουστίνος ἐκείνος ὁ λαμπρὸς
5 τῆς Ἰππῶνος καὶ περιβόητος πρόεδρος. Ἐγὼ δέ, μικρὸν τὴν
φωνὴν ὑπαλλάξας, φαίην ἂν οὐκ ἀπροσφυῶς· φεῦ τῷ χρό-
νῳ ἐκείνῳ, ὅτε οὐκ ἦν τύποις ἐκδεδομένα τὰ πάνσοφα ταῦ-
τα καὶ θαυμαστά καὶ θεόκροτα τοῦ μεγάλου τῆς Θεσσαλονί-
κης φωστῆρος Γρηγορίου συγγράμματα! Ὡς ἀπόλοιτο ὁ φθό-
νος, μᾶλλον δ' ὁ τοῦ φθόνου πατήρ! Ὁς δήπου τέσσαρας ὁ-
10 λοκλήρους ἤδη αἰῶνας, πρὸς γε τῷ ἡμῖσι καὶ ἔτι πρὸς², ἐν
σκοτῷ που καὶ γωνία παρεωραμένα ταῦτα καὶ μόλις τοὺς σῆ-

1. Ἐν ταῖς ἐρωτικαῖς εὐχαῖς, εὐχή λα΄.
2. Ἦκμαζε γὰρ ὁ Ἅγιος περίπου τὸ χιλιοστὸν τριακοστὸν τεσ-
σαρακοστὸν ἔτος τῆς σωτηρίας.

Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου

Πρόλογος εἰς τὰ συγγράμματα
τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν
Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ

μετενεχθεὶς εἰς τὴν ἀπλήν
ὑπὸ Θεοκλήτου μοναχοῦ Διονυσιάτου

«**Α**λλοίμονον εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ποὺ δὲν σὲ ἀγαποῦσα», λέγει κάπου¹ πρὸς τὸν Θεόν, φλεγόμενος ἀπὸ ἔρωτα, ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος, [ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος καὶ περιβόητος ἐπίσκοπος τῆς Ἱππῶνος]. Ἐγὼ δὲ ἐλαφρῶς μεταβάλλων τὸν λόγον θὰ ἔλεγα ἀναλόγως: ἀλλοίμονον εἰς τὸν χρόνον ἐκεῖνον ποὺ δὲν εἶχαν ἐκδοθῆ διὰ τοῦ τύπου τὰ πάνσοφα καὶ θαυμαστά καὶ θεόβροντα συγγράμματα τοῦ μεγάλου φωστῆρα τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγορίου. Ἄς χαθῆ ὁ φθόνος! Μᾶλλον δὲ ὁ πατὴρ τοῦ φθόνου. Ὁ ὁποῖος ἄφησε τὰ συγγράμματα αὐτὰ κάπου τέσσαρες αἰῶνες καὶ πλέον² μέσα εἰς τὸ σκότος καὶ σὲ μίαν ἄκρη παραπεταμένα, καὶ μόλις ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν φθοράν, αὐτὰ ποὺ ἦ-

1. Εἰς τὰς ἐρωτικὰς εὐχάς, εὐχή λα΄.
2. Ἦκμαζε ὁ Ἅγιος περὶ τὸ χιλιοστὸν τριακοστὸν τεσσαρακοστὸν σωτήριον ἔτος.

ΣΧΟΛΙΑ

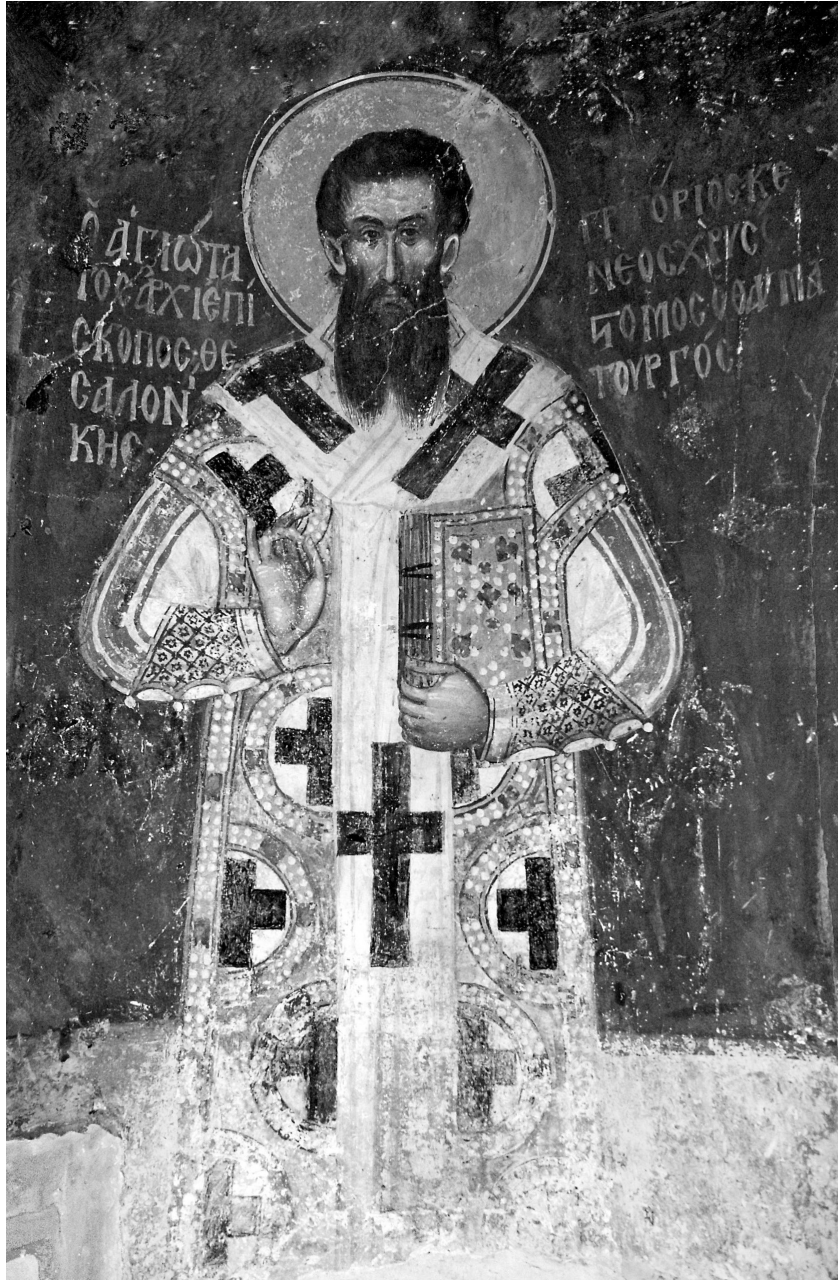

Ι.

Ἡ θέσις τῶν ἁγίων Γρηγορίου Παλαμᾶ
καὶ Νικοδήμου Ἀγιορείτου
περὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου

Στ. 1-4: «... Αὐγουστίνος ἐκεῖνος ὁ λαμπρὸς τῆς Ἰππῶνος καὶ περιβόητος πρόεδρος.»

Οπως μεταξὺ τῶν Ἡσυχαστῶν Πατέρων τοῦ 14^{ου} αἰῶνος ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἦταν αὐτὸς ποὺ περισσότερο παντὸς ἄλλου ἐχρησιμοποίησε τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, παρομοίως καὶ μεταξὺ τῶν Κολλυβάδων Πατέρων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ἦταν αὐτὸς ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἠγάπησε καὶ ἐπεκαλέσθη τὸν λατινόφωνο Πατέρα. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει μίαν ἰδιαίτερη ἀξία ὡς πρὸς τὴν ὀφειλομένην στάσι ἔναντι τοῦ προσώπου καὶ τῆς θεολογίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστί-

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

1.

ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΡΙΟΥ,

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς «τῷ Θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ
ἁγίῳ Ἀρδαμερίου»

Κώδιξ Πάτμου 407, σσ. 318-326

Ἀντίγραφον διὰ χειρὸς Ἰακώβου Μελιγιάννη (1800).

σ. 318

[...] Ἄλλὰ μὴ γένοιτο ποτε νὰ συνομολογήσω καὶ ἐκεῖνο πῶς οἱ Λατῖνοι δὲν εἶναι κακόφρονες αἰρετικοί, καθὼς ἔλεγεσ μὲν ἔξωθεν τῶν γεγραμμένων εἰς ἐκείνην τὴν πάνδημον δημηγορίαν. Δείκνυται δὲ καὶ βεβαιοῦται πῶς τὸ εἶπες, ἐκ τῆς ἐγγράφου διαστολῆς ὅπου κάμνεις τῶν Λατίνων πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, τούτους μὲν βλασφήμους ἀποκαλῶν, τοὺς δὲ Λατίνους μόνον σχισματικούς. Πρὸς Θεοῦ, Θεοφιλέστατε, μήπως τώρα ἦλθες εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γῆν ἀπὸ τοὺς ἀντίποδας, ἢ ἀπὸ καμμίαν ἄλλην ἐσχατιὰν τῆς οἰκουμένης, καὶ εἶσαι τόσον ἀπότροφος τῶν διδασμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ λέγῃς, ὅτι τοὺς Λατίνους δὲν ἔχομεν

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
1. Ἐκδόσεις ἔργων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ὑπὸ τῶν Κολλυβάδων	27
2. Ἡ «ἔκδοσις» τῶν Ἀπάντων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου	37
2.1. Τὸ ἱστορικὸ καὶ χρονολογικὸ πλαίσιο τῆς συλλογῆς καὶ ἀποστολῆς τῶν Ἀπάντων	37
2.2. Ἡ ἔρευνα-συλλογὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου	45
2.3. Ἡ ἀπώλεια τῶν χειρογράφων στὴν Βιέννη	74
2.4. Ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀπολεσθέντων χειρογράφων	88
2.5. Τὸ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον (κῶδιξ Μ. Λαύρας Ω 95) καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὰ ἀπολεσθέντα Ἄπαντα	98
3. Ὁ Πρόλογος τοῦ ἁγίου Νικοδήμου	121
3.1 Τὸ ἀρχεῖον τῶν Σκουρταίων	121
3.2 Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ Προλόγου καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις του (1883)	124
3.3 Οἱ ἀνευρεθεῖσες ἀνέκδοτες προσθήκες (καὶ τὸ σχόλιον) τοῦ ἁγίου Νικοδήμου καὶ ἡ παροῦσα ἔκδοσις	129
ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ	135
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ ΕΙΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ	141
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ	187

ΣΧΟΛΙΑ 201

1. Ἡ θέσις τῶν ἁγίων Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ Νικοδήμου
Ἄγιορείτου περὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου 201
2. Ἡ παραθεώρησις τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ
Παλαμᾶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας 231
3. Τὰ τρία στάδια τῆς πνευματικῆς ζωῆς στὰ συγγράμματα
τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ 245
4. Ἡ σημασία τῆς συμπεριλήψεως τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου
Γρηγορίου στὴν ἔκδοσι τῶν συγγραμμάτων του 253
5. Τὸ ἐμπειρικὸ ὑπόβαθρο τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου
Γρηγορίου Παλαμᾶ 257
6. Τὸ ζήτημα τῆς «οἰκουμενικότητος» τῶν Συνόδων
τοῦ 14^{ου} αἰῶνος 267
7. Ἡ διένεξις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ μετὰ
τοῦ Βαρλαάμ Καλαβροῦ περὶ τῆς χρήσεως
τῶν συλλογισμῶν ἐν τῇ θεολογίᾳ 275
8. Ἡ κριτικὴ ἀμφισβήτησις τῆς νοερᾶς προσευχῆς κατὰ
τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου 309
9. Ἡ «γνωσιομαχία» τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ
ὁ «ἀντιπαλαμισμὸς» τοῦ ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα 322
10. Ἡ κριτικὴ ἀμφισβήτησις τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου
Θεολόγου κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ
ἁγίου Νικοδήμου 371
11. Τὸ μυστήριον τῆς διακρίσεως οὐσίας καὶ ἐνεργείας
ἐν τῷ Θεῷ καὶ τὸ πλαίσιον ὀρθῆς ἐρμηνείας τῆς σχετικῆς
διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ 383
12. Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ περὶ
τοῦ Θεοῦ ὡς «Καθαρᾶς Ἐνεργείας» 398
13. «Οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία»:
Τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα μιᾶς ἐπιμάχου παλαμικῆς
διατυπώσεως 411
14. Ἡ περὶ θεοφανειῶν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου
Παλαμᾶ καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου 425
15. Ἡ «φιλοσοφικότης» τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ 448
16. Ἡ «ρητορικότης» τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ 456

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ	463
1. Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς	463
2. Θεοδωρήτου Λαυριώτου, ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν	469
3. Γεωργίου Μάρκου Πούλιου, ἐπιστολή	470
4. Ἰωάννου Μαυρογένους, ἐπιστολή	472
5. Ἰωάννου Γούτα Καυταντζιόγλου, ἐπιστολή	473
6. Στεφάνου καὶ Νεοφύτου Σκουρταίων, σχέδιον ἐπιστολῆς ...	474
7. Στεφάνου Σκούρτου, ἱστορία σύντομος.....	476
8. Στεφάνου Σκούρτου, ἐπιστολή	478
9. Καλλινίκου Λαυριώτου, ἐπιστολή	480
10. Στεφάνου Σκούρτου, ἐπιστολή	482
11. Χατζη-Διονυσίου Λαυριώτου, ἐπιστολή	484
12. Μελχισεδὲκ Βατοπαιδινῶ, ἐπιστολή	488
13. Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ς', Γράμμα	492
14. Στεφάνου καὶ Νεοφύτου Σκουρταίων, ὑποσημείωσι	495
15. F. C. Alter, μαρτυρία	497
16. Ἁγίου Νικοδήμου Ἁγιορείτου, διαθήκη	503
17. Θεοδωρήτου Βατοπαιδινῶ, νεκρολογία	504
18. Ἁγίου Μακαρίου Νοταρᾶ, Προοίμιον	507
19. Περὶ τοῦ Ἡλιουπόλεως καὶ Θυατείρων Λεοντίου	510
20. Ἀλληλογραφία Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων καὶ Χατζη-Διονυσίου Λαυριώτου	516
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	521
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ	539

